

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / NİĞDE ÖZEL SAYISI

Sorumlu Yazar: Sibel Yıldız Kısacık / Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sanat Tarihi,
Dr. Öğretim Üyesi. sibelyildiz39@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1976-6543

Atıf: YILDIZ KISACIK, S.(2020). Surre Alayları Ve Kabe Örtüleri: Niğde Müzesi Kabe Örtüleri
Örneği, Millî Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt4, Özel Sayı, 1-16.

SURRE ALAYLARI VE KABE ÖRTÜLERİ: NİĞDE MÜZESİ KABE ÖRTÜLERİ ÖRNEĞİ

Özet

Sözlüksel olarak, “içine altın ve para gibi kıymetli eşyaların yerleştirildiği kese” anlamına gelmekte olan surre ifadesi terimsel olarak her yıl hac dönemi öncesinde ramazan da Haremeyn-i Şerifeyn halkına dağıtılması için yollanmakta olan para, altın ve diğer eşyaları ifade etmektedir. Surreler ve Kisvetü’ş-Şerife, Mahmil-i Şerif adı verilen özel olarak tasarlanmış ve süslenmiş prototip çadır içine konarak deve üzerinde Haremeyn-i Şerifeyn bölgesine yola çıkarılırdı.

Osmanlı Devleti’nde ilk defa Surre gönderen hükümdarın Çelebi Mehmed (1413- 1421) olduğu şeklinde genel bir kanaat olsa da bu padişahın babası Yıldırım Bayezid’in (1389-1402) de 791/1389 yılında Mekke ve Medine halkı için seksen bin altın gönderdiği tespit edilmiştir. Yavuz Sultan Selim Han 1516 yılında Ayasofya Caminde yapılan törenle, Hadim’ul- Haremeyn’uş Şerifeyn (Mekke ve Medine’nin hizmetkari) ünvanını almış ve Surre Alaylarının Haremeyne gönderilmesini sürekli hale getirmiştir.

Kabe örtüleri (Kisvetü’ş-Şerife) kisve ve kuşak ve kapı perdesinden oluşmaktadır. Bu örtüler Şam, Kahire ve İstanbul gibi şehirlerde dokunmuşlardır. Yenisiyle değiştirilen Kabe örtülerinin bir bölümü İstanbul’a getirilerek kayda alınmaktaydı. Eski Kisvetü’ş-Şerife örtüleri XVI. yy.’ dan itibaren, Padişah ve Devlet erkanın yanı sıra ulemaların sandukalarının üzerine örtülmekte olup cami, dergah ve hastanelere gönderilmiştir.

Kesikbaş Türbesinden, Niğde Müzesine aktarılan üç adet Kisvetü’ş-Şerife örtüsü olduğu tespit edilmiştir. Bu örtülerin iki adedi kisve diğeri de kuşak olarak değerlendirilmiştir. Bu araştırmayla Osmanlı Döneminde ki Surre Alayları ve Kabe Örtüleri çerçevesinde, Niğde Müzesinde bulunan Kabe Örtülerinin teknik, tasarımsal ve dönemsel değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Surre, Kabe Örtüsü, Mahmil, Haremeyn-i Şerifeyn.

SURRE REGİMENTS AND KAABA COVERS: EXCAMPLE OF NIGDE MUSEUM KAABA COVERS

Abstract

The word surre, which literally means "the pouch in which valuable items such as gold and money are placed", terminically refers to the money, gold and other items sent to be distributed to the people of Haremeyn-i Şerîfeyn in Ramadan every year before the pilgrimage period. Surre and Kisvetü'ş-Şerife were put in a specially designed and decorated prototype tent called Mahmil-i Şerif and set out to the Haremeyn-i Şerîfeyn region on a camel.

Although there is a general opinion that the first ruler of the Ottoman Empire who sent Surre was Çelebi Mehmed (1413-1421), it was determined that the father of this sultan, Yıldırım Bayezid (1389-1402), sent eighty thousand gold coins for the people of Mecca and Medina in 791/1389. has been. Yavuz Sultan Selim Han received the title of Hadim'ul-Harameyn'uş Şerifeyn (servant of Mecca and Medina) with the ceremony held in Hagia Sophia Mosque in 1516 and made the Surre Regiments permanent to the Mecca and Medina.

Kaaba covers (Kıswatu'ş-Şerife) consist of a kıswa and sash and door curtain. These covers were woven in cities such as Damascus, Cairo and Istanbul. Some of the Kaaba covers replaced with new ones were brought to Istanbul and recorded. Old Kıswatu'ş-Şerife covers since the 16th century, it was covered over the sarcophagi of the sultan and the state, as well as the ulema and sent to mosques, dervishes and hospitals.

It was determined that there are three Kıswatu'ş-Şerife covers transferred from Kesikbaş Mausoleum to Niğde Museum. Two of these covers are considered as kıswa and the other as sash. With this research, it is aimed to make technical, design and periodical evaluation of the Kaaba Coverings in Niğde Museum within the framework of Surre Regiments and Kaaba Coverings in the Ottoman Period.

Keywords: Surre, Kaaba Cover, Mahmil, Haremeyn-i Şerîfeyn.

Giriş

Osmanlı Devleti tarafından kutsal atfedilen ve önem verilen Hicaz coğrafyasında: Kabe'nin bulunduğu Mekke ve Hz. Muhammed'in kabrinin bulunduğu Medine şehirleri bulunmaktadır. Mekke ve Medine'nin yer aldığı coğrafya Haremeyn-i Şerîfeyn olarak bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nin inanç sistemlerine olan bağlılıkları ve bölgenin stratejik öneminden dolayı her yıl kutsal mekanların bakımı, yenilenmesi, kabe için gelenekselleşmiş özel üretilmiş dokumaların ulaştırılması ve bölge insanına yardım amacıyla "Surre Alayları" düzenlenmiştir.

Surre Osmanlı padişahlarının her yıl Mekke ve Medine'ye gönderdikleri para ve armağanlar olarak tanımlamaktadır (TDK). Araştırmalarda genellikle kelimenin Arapçası olan Surre kelimesi kullanıldığından, bu çalışmada da Surre olarak kullanılacaktır. Osmanlı Sultanları tarafından Haremeyn-i Şerîfeyn bölgesine gönderilen Surre Alaylarına Sürreyi Hümayun denmektedir.

Surre Arapça'da para kesesi, para çıkını anlamlarını taşımaktadır. İlk surre alaylarının organizasyonu, Abbâsiler devrinden başlayarak, Eyyûbiler, Memlukler ve Osmanlılar döneminde de devam etmiştir. İslâm ülkeleri, Surre Alaylarıyla Mekke-i Mükerrerme ve Medîne-i Münevvere'de bulunan yoksullar ve görevlilere her yıl şaban ayında yardım ve hediyeler göndermişlerdir. Surre alaylarının düzenlenmesinin en önemli sebebi Kabe ve Ravza-i Mutahhara kisve ve örtülerinin değiştirilmesi olmuştur.

1. Surre Alayları

Surre, Osmanlı sarayı tarafından her yılın Ramazan ayında büyük bir törenle çıkarılırdı. Amaç Haremeyn-i Şerifeyn denilen kutsal yerlere yardım yapmaktı. Paralar surre denilen keselere konur, diğer örtüler de çok süslü bir devenin taşıdığı küçük sembolik bir çadır içine konarak gönderilirdi ki; buna Mahmil-i Şerif denirdi (Tezcan, 1992: 331). Aynı zamanda Mahmil-i Şerif, Haremeyne Surre adıyla gönderilen para ve hediyelerin yükletildiği vasıttan dolayı kullanılan bir tabirdir. Mahmil devenin üstüne çatılan, üzerine insanların oturtulup taşındığı vasıtanın adıdır. (Pakalın, 1993; II, 384). Mahfe ise bir veya iki deve, at, katır üzerine konulan iki taraflı üstü kumaşla örtülü oda gibi kafesli sepetin adıdır. (Pakalın, 1993; II, 382.)

“Mahmil-i Şerif adı verilen çadır dört cepheli ve üzeri piramidal çatılıdır. Çatının tepesine bir alem, köşelerine de altın yaldızlı aylar veya toplar yerleştirilmiştir. Bu çadır ahşap bir deve semeri üzerine monte edilir ve yüksekliği 3-3.20 m.'yi bulur. Çatıyla eteğin birleştiği yeri çepeçevre bir kuşak çevirir. Kırmızı renkli ve dival işlemeli bu kuşak kitabelidir. Surre alayının ayrıca özel sancağı ve kılıfı vardır” (Tezcan, 1992: 331).

Fotoğraf: 1. Osmanlıda Surre-i Hümayun Alayı

Osmanlılarda ilk surre alayı, Yıldırım Bâyezîd tarafından Edirne'den gönderilmiştir. Gönderilen hediyeler arasında 80.000 altın para da bulunmaktaydı. Bu miktar Çelebi Sultan Mehmed, Sultan İkinci Murâd ve Fâtih Sultan Mehmed döneminde de sürdürülmüştür. Yavuz Sultan Selim kutsal emanetleri İstanbul'a 1516 yılında getirmiş ve Ayasofya Caminde yapılan törenle halifeliği devralarak Hadim'ul-

Harameyn'uş Şerifeyn (Mekke ve Medine'nin hizmetkârı) ünvanını alarak, Surre Alaylarının Harameyne gönderilmesi sürekli hale getirilmiştir (Pakalın, 1993; II, 384; Yürekli, 2018). Yavuz Sultan Selim zamanında Hicaz bölgesinin, Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle, bölgedeki Kutsal Mekânların koruyuculuğunu da Osmanlı devleti üstlenmiştir. Mekke emirlerinin tayin ve atamalarını da daha önce Memlûklüler döneminde olduğu gibi Osmanlı Devleti sürdürmüştür (Uzunçarşılı, 1975: II, 292).

Surre Alayı günü davetliler saraya gelir ve Padişahın at üzerinde Babüssade kapısından çıkar Kubbealtı önünde atından inmesiyle törenler başlardı. Padişah tarafından Kubbey-i Hümayunda keseler, defterler ve Mekke Emirine hitaben yazılan Name-i Hümayun kızlar ağası vasıtasıyla, Surre Emirine teslim edilirdi. Sonrasında hilatlar giydirip, Kur'an-ı Kerim okunur, mahmil devesi Ahır Kethudası tarafından, yedek devede Serban Başlı tarafından, Kubbey-i Hümayun önünde dolaştırılır ve törenle yola çıkılırdı. Surre Alayı Bab-ı Hümayûndan çıkıp Hoca Paşa'ya, Bahçekapı'sı yoluyla Kireç İskelesine oradan hazır olan Çektiri'ye girilerek Üsküdar'a geçilir kara yolu ile Receb'in Onikisin de Hicâz'a yola çıkılırdı. Surre Alayları 1864 yılından sonra denizden vapurla gönderilmeye, Hicaz demiryolunun yapılmasından sonra ise trenle yollanmıştır (Uzunçarşılı, 2013: 36,37 ;Ateş, 1981:118,119,).

Hac kâfilelerinin uğurlanması ile Surre törenleri birlikte yapılmıştır. İstanbul suresi önce Şam'a gönderilir, Mısır'dan gelen surre Şam suresiyle birleşir ve öylece Hicaz'a giderdi. 1714 tarihinden itibaren Mısır'dan gönderilen sürreler de İstanbul'a aktararak tek merkezden surre alayının kutsal topraklara gönderimi sağlanmıştır (Kahraman, 2017: 43,49).

Fotoğraf: 2. Mahmil-i Şerif- Dolmabahçe Sarayı

Osmanlı Surre Alayları H. 1281/ M 1864 yılına kadar karadan gönderilen kâfileler, katır ve develerle gönderilirken, 1864 yılından sonra denizden vapurla gönderilmeye başlanmıştır. Hicaz demiryolunun 1 Eylül 1908'den itibaren kullanılmaya başlamasından sonra ise trenle yollanmıştır.

Osmanlı Devleti gelenekselleşmiş olan Surre Alayları sayesinde, Harameyn-i Şerifeyn bölgesinde Osmanlı siyasal gücünü, otoritesini ve aynı zamanda devlet elinin

şefkatini bölge insanına göstermiştir. Surre-i hümâyûnla gönderilen sikkeyi haseneler (bu sikkeyi haseneler arasında II. Mahmud döneminde de Dar-ül Hilafe adı verilen sikkelere halk arasında Surre Altını denmekteydi) Mekke ve Medine için harcandığı gibi yardım olarak da verilmekteydi. Surre-i hümâyûnla sikkelerle birlikte halılar, seccadeler, tespihler, Kur'an-ı Kerimler, elbiseler, kaftanlar, şamdanlar, avizeler, kumaşlar buhurdanlıklar ve buhurlar, Kabe ve Ravza-i Mutahhara kisve, iç örtüleri, kapı-pencere perdeleri, Makam-ı İbrahim'in kisve-i şerifi, Hz. Fatma türbesi örtüleri işlemeli kapı, pencere perdeleri ile kuşakları, kutsal mekanlar için yağ ve bal mumu, öd, anber gönderilmekteydi.

“Mekke ve Medine'nin onarım ve bakımı; sultan bağışlarıyla yaşayan çeşitli Arap göçebelerinin iaşeleri; İstanbul'dan Mekke'ye Hac yolunun bakımı, onarımı ve güvenliği Şam'dan Medine ve Mekke'ye değin, su ve yiyecek depolarının onarımı; Surre Emmini tarafından her yıl götürülen büyük paralar ve hediyeler; bölge halkı için gerekli olan hububat, vakıf medreseler; gönderilen yazma eserler, bütün bunlar Osmanlı devlet hazinesine her yıl çok büyük masraflara yol açmıştır” (Atalar, 1988: 292).

2. Kisvetü'ş-Şerife ve Değiştirilmesi

Arapça'da örtü için, “kesa” filinden türetilen “kisve” ismi ve Kâbe örtüsü anlamında özel bir tamlama olarak “el-Kisvetü'ş-Şerife” tamlaması kullanılmıştır (İbn Manzur, 1990'dan akt. Civelek, 2007: 848). Surre ile çadırlar içinde gönderilen örtülerin en önemlileri şüphesiz, Kisve-i Şerife denilen siyah Kâbe örtüsü, işlemeli Kâbe kapı perdesi ile kuşağı idi. Kisve-i Şerife olarak bilinen bu örtülere aynı zamanda Kâbe-i Mükerrreme Puşidesi, Sitare-i Kâbetullah-ül-Haram, Sitâre denilmiştir. Hem kapı perdesi, hem kuşağın üzerinde halifenin adı ve tarih işlemeliydi (İpek, 2017: 138). Civelek, Kalkaşandi'den yararlanarak, Kâbe örtüsünün siyah renkli ibrişimden dokunmuş, iki parça kumaştan oluştuğunu, hicab denilen yapıyı bütün olarak saran örtü ile nitak ismi verilen kuşak olduğunu, hicab üzerinde ibrişimle ve celi hatla kelime-i tevhid yazılı olduğunu, Kabetullah Kemeri de denilen nitakın üzerinde çepeçevre halis sırma ile ve celi hatla Kâbe hakkında nazil olan ayet ve son kısmında hükümdar ismi olduğunu belirtmiştir (Kalkaşandi, 2005'den akt: Civelek, 2007: 848). Kabe kuşaklarının XVI. yüzyıldaki ilk örnekleri ipekli kumaştan dokuma türündedir, XVII. yüzyıldan itibaren işleme kuşaklara geçilmiştir (Sülün, 2003: 122 akt: Tezcan, 1996: 87).

Kabe'nin üstünün deri, yünlü dokuma, Yemen kumaşı, Mısır'da dokunan kibti bezi ve daha sonra da ipekli örtülerle örtülmüştür. Mesela Cahiliye Çağında Kabe'nin üstünün deri ve yünlü dokuma, Hz. Muhammed zamanında Yemen kumaşı, Hz. Ömer ve Osman zamanında ise kibti bezi ile örtüldüğü bilinmektedir (Yılmaz, 1993:81-82).

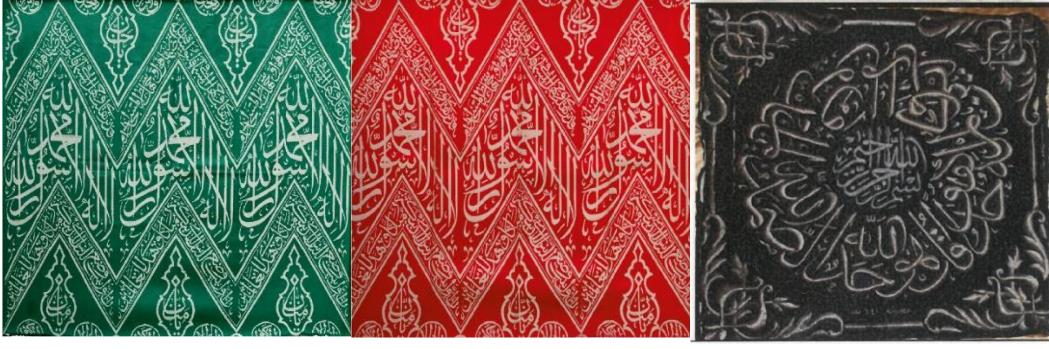
Fotoğraf: 3. Kabe Örtüsünün Serüveni

Hz. Muhammed A.S döneminden sonra gelen halifeler yeni Kisvetü'sh-Şerife'leri eskilerin üzerine serdirmekteydi. Kâbe muhafızları, Abbasi Halifesi El Mehdi'ye müracaat ederek, Kâbe tavanının çatlaması sebebiyle, eski örtülerin kaldırılmasını önerdiler. Halife El Mehdi'nin kabul etmesiyle, tek örtü kullanımı H. 160- M.782 yılından itibaren başlamıştır (Sadi Bayram, 1982: 139). Emeviler döneminde sonra Kabe örtüsü sürekli olarak ipekli kumaştan imal edilmeye başlanmıştır. Kâbe 1246'da olduğu gibi- zaman zaman örtüsüz çıplak kalsa da tarih boyunca ipek-pamuk karışımı değerli kumaşlardan dokunmuştur (Sülün, 2003:112).

Abbasi halifesi Me'mun döneminde, yılda üç kez kırmızı, beyaz ve siyah renklerde olmak üzere Kâbe örtüsü değiştirilirken, sonraları yılda bir defaya indirilmiştir. İpek örtüden kırmızı olanı arefe günü, siyah kabati örtü recep ayı başında, beyaz örtü de kadir gecesinde Kabe'ye asılmıştır (Civelek, 2007:849).

Kabe'ye örtülen örtüler beyaz, sarı, yeşil, kırmızı ve siyah renkte olmuştur (Yılmaz, 1993:81-82; Sülün,2003:112). Memlükler döneminden sonra kabe örtüsünün rengi değişmemiş, sürekli siyah olarak dokunmuştur.

Kabe kuşakları bütün halinde dokunmayıp, yapının her bir cephesine ayrı ayrı dokunmuş parçalardan oluşmaktadır. Her biri bir kenara ait olmak üzere dört parçadan meydana gelir. Kompozisyonun tertip şemasından parçaların Kabe'yi kuşatırken birleştirildiği anlaşılmaktadır (Tezcan, 1992: 332).

Fotoğraf: 4.

Fotoğraf: 5.

Fotoğraf: 6.

1258'e kadar Kâbe örtüsü, Bağdat'ta üretilip Mekke'ye gönderilmiş, 1258'den 1706'ya kadar Memlük'ler döneminde Mısır ve Suriye de hazırlanıp Kabe'ye gönderilmiş, 1706- 1860 yılları arasında ise çoğunlukla İstanbul'da dokunup, gönderilmiştir. 1860 yılı sonrasında Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sıkıntılarla, ulaşımda gerçekleşen gecikmelerden dolayı tekrar Mısır'da üretilip Kabe'ye gönderilmiştir.

İpek, Yavuz Sultan Selim'in, kutsal yerlere gönderilen parayla birlikte Kâbe'nin iç örtüsünü göndermeyi de kendi üstüne aldığını, dış örtü, kapı perdesi, kuşak ve diğer örtülerin ise Kanuni döneminde gönderilmeye başlandığını, I. Ahmed'ten önce Mısır'da dokunan kisve'nin I. Ahmed'in ve III. Selim'in saltanatlarında İstanbul Sultan Ahmed Cami'nde, II. Abdülhamid döneminde ise Hereke Fabrikay-ı Hümayun'da dokunduğunu belirtmiştir (İpek, 2017: 136, İpek,).

1807 tarihli hatt-ı hümayunla: Kabe-i Şerif Örtüsü, Kabetullah Kemeri ve Hz. İbrahim A.S makam kisvesinin Mısır'da imali için bir nazır görevlendirilerek atamasının yapılması bu kişinin de Divan-ı Hümayun muhasebecilerinden Hoca Ahmed efendinin görevlendirilmesi ve bu örtülerin Mısır'da bulunan numunelere bakılarak yapılması, görevlilere bildirilmiştir (COA, HH, 1504/22, H. 29.2. 1222).

19. yüzyılda Kabe ve Ravza-i Mutahhara örtülerinin, zaman zaman Mısır-Kahire, Şam ve İstanbul da üretildikleri arşiv belgelerinden de anlaşılmaktadır.

Ravza-i Mutahharadaki Peygamber Efendimize ait Kisve-i Şerif perdelerinin imalatının Kuranı Kerim tilaveti eşliğinde, kurulan komisyon nezaretinde Darphane'yi Amire yanında bulunan Atik Hazine-i Şahane Dairesi üst katında, H.1304 (1887) senesinde üretilip, sevk edilmiştir (COA, HH. 65/34, 25.6. 1304).

Kisvetü'ş-Şerife 1850 yılında olduğu gibi bazı istisnai durumlarda Şam'da üretilmiştir. Şam valisi ve Arabistan Müşiri tarafından değiştirilmek üzere İstanbul'a gönderilen Mahmil-i Şerif Kisve-i Mübarekesi ve Sancağı Şerif'in yenilenmesi hususunda Meclis-i Vala kararı ve Padişahın iradesiyle tayin edilen nazır'a havale edilmiş, Nazır'ın meclise sunduğu tezkerede kabe örtüsünün (6 ay) ramazan-ı şerifin sonuna kadar yetişemeyeceğinden, Şam'da bulunan mahmil örtüsünün şevval ayında gönderilebileceğinden, örtünün resimlerinin alınarak imaline başlanarak, tamamlandıktan sonra takımlarıyla birlikte iletilmesine karar verilmiştir (COA, MVL, 232/56, H. 25.6.1266).

Eski Kisvetü's Şerife zilhicce'nin 9. günün de çıkarılıp, Kâbe Emiri ve devrin büyükleri tarafından yıkanıp, yeni örtü asıldıktan sonra, eski örtü Beytül mâla teslim edilmektedir. Emir tarafından Beytül mâl'dan satın alınan eski örtü parçaları, İstanbul'a gönderilmekte, bir bölümü de devrin büyüklerine hediye edilmekte, küçük parçalar da Kâbe bekçileri tarafından halka dağıtılmaktadır.

1847-48 yıllarında Kabe ve Ravza-i Mutahhara'dan, İstanbul'a geri getirilen Kisvetü's-Şerife, Topkapı Sarayında karantina altına alınır, karantina süresi dolduktan sonra Hırka-i Şerif dairesine nakledilirdi (COA, 107/50, 4/2/1264).

Kisvetü's Şerife muazzam, perdeyi şerife ve eftali latifesi surre alayıyla İstanbul'a döndüğünde Padişah, Sadrazam ve İstanbul Kadısı tarafından resmi bir törenle karşılanmakta ve bu merasimde üst düzey askeri görevliler de hazır bulunmuşlardır. Kafile Bahçekapısı önünde karşılanıp, hürmet ve saygı ile özel olarak hazırlanmış arabaya aktarılmıştır. Padişah ve diğer hazirun tarafından tekbir ve tahlil getirilerek. Surre Alayından alınıp arabaya aktarılan Kisvetü's Şerife, hırka-i saadet dairesine götürülerek orda bulunanlarca ilk ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Ertesi günden başlayarak üç gün süreyle hırka-i saadet dairesi ayan ve eşraf başta olmak üzere halkın ziyaretine açılmaktaydı (COA, İradeler Dahiliye, 1295/ 101769, H. 21/0/1291).

Eski örtüler, XVI. yy.' dan itibaren Padişah, Valide Sultan, Şehzâde ve devlet büyüklerinin sandukaları üzerine örtülmekte, dini yapıların duvarlarına asılmaktadır (Bayram, 1982: 139-140). Eski Kisvetü's-Şerife ve diğer örtülerin parçaları gerekli görülen kişilere verildiği gibi türbe, cami ve tekke ve dergahlara da resmi kayda alınarak teslim edilmekteydi.

Ayrıca İstanbul'a Mekke-i Mükerrreme ve Ravza-i Mutahhara'dan getirilen örtüler, hastanelerde vefat eden kişilerin cenazelerinin kaldırılması amacıyla tabutlarının üstüne puşide olarak verilmiştir. Hattı hümayunlardan, İstanbul'da bulunan Gureba, Humbarahane, Maçka, Serviburnu, Musiki Dairesi Yıldız Tophane-i Amire gibi hastanelere, Kisvetü's-Şerife parçalarından verilmiştir.

3. Niğde Müzesinde Bulunan Kabe Örtüleri

Antik adı Nahita olan Niğde'nin tarihi, Neolitik dönemden (M.Ö.7250- 5500) başlatılmaktadır. Bölgede sırasıyla Hititler, Frig, Pers, Makedonya, Roma, Bizans, Emevi, Abbasi, tekrar Bizans ve 1071'den itibaren Türkler hüküm sürmüşlerdir. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Niğde önemli bir merkez olmuştur. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti dönemlerinde şehrin önde gelen değerleri arasında ulemalar yer almıştır. Tekke ve zaviyelerin şeyhleri de ulemalar arasında değer görmüş, yönetim ve halk üstünde etkili olmuşlardır.

Niğde'deki önemli tekkelerden biri de Kemal Ümmi Mevlevi Tekkesi olmuştur. Tekke, Niğde ve çevresinde geniş bir Mevlevi kitlesi oluşturmuştur. Niğde'de bulunan Kesikbaş Şemsi Tebriz-i Türbesi de Mevleviler için önem arz etmiştir. Araştırmamızın içinde yer alan üç örtü de Kesikbaş Türbesin de sanduka örtüsü olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devletinde Kabe örtülerinin puşide olarak, önemli görülen türbe, dergah, cami, tekke vb. yerlere, Hazine-i Hümayun Kethüdası onayıyla gönderildiği, bilinmektedir.

Araştırmamıza konu olan üç örtünün de Kesikbaş Şemsi Tebriz-i Türbesine, Hazine-i Hümayundan gönderildiği düşünülmektedir.

Kabe örtüleri ve kuşağının, 1940 yılında Kesikbaş Türbesinden, Niğde Müzesine nakledilmiştir. Örtüler Niğde Müzesi deposunda muhafaza edilmektedir.

4.5.40. ve 4.6.40. envanter numaralı örtüler jakarlı dokuma gurubuna girmektedir. İki örtüde koyu lacivert renktedir. Dokuma gerçekleşirken deseni verilmiştir. Desenlerin de kaligrafik yazı kullanılmıştır. İki örtüde Kesikbaş Türbesinde sanduka örtüsü olarak kullanılmıştır. Bu iki örtünün etrafını saran, Kabe örtüsü (Kisvet-i Şerife, hicab) olduğu anlaşılmaktadır.

4.7.40 numaralı üçüncü örtü parçası siyah zemin üzerine, sarı işlemelidir. Kumaşın üstünde yer alan yazı sarı ibrişimle işlenmiştir. İşlemenin olması, kumaşın en ve boy ölçüleri, desenleme de kullanılan tasarım şablonu ve Ravza-i mutahhara kuşakları kırmızı zemin üzerine işlemeli olduklarından, bu parçanın Kabe kuşağı (Kabetullah Kemer-i nitak) olduğunu göstermektedir.

Örtü A.

Envanter Numarası: 4.5.40.

Bulunduğu Yer: Niğde Müzesi

Dönem: 19. yy.

Ölçüleri: 2.85 cm × 85 cm

Malzeme: Kalın İpek ve keten karışımı

Teknik Özellikleri: Jakarlı Dokuma- Damask
(Şam işi- Şam Kumaşı)

Üretim- Kullanım Şekli: Kisve-i Şerife.

Fotoğraf: 7. 4.5.40 Envanter Numaralı Kisve-i Şerif örtüsü.

Açıklama: Genel olarak dokuma kondisyonu fazla yıpranmamıştır. Kumaşın bazı bölgelerinde sökülmeler ve yırtılmalar oluşmuştur. Sökülen bölgelerdeki çözgü ve atkı ipliklerinin mukavemetleri azalmış ve kopmalar oluşmuştur. Ayrıca kumaşın renk haslığında bozulmalar görülmektedir. Kumaşta oluşan bu solmalar; geçmişte kabe de ki kullanımında UV ışınlarının, lifin hücrenel yapısına ve boyaya absorbe olma etkisinden olabileceği gibi (bu etki koyu renkli kumaşlarda daha fazla görülür) örtünün bulunduğu ortamlardaki nemin, boya da oluşturduğu bozulma etkisinden olabilir.

Örtü B.

Envanter Numarası: 4.6.40.

Bulunduğu Yer: Niğde Müzesi

Dönem: 19. yy.

Ölçüleri: 1.60 × 90 cm.

Malzeme: Kalın İpek ve keten karışımı

Teknik Özellikleri: Jakarlı Dokuma- Damask
(Şam işi- Şam Kumaşı)

Üretim- Kullanım Şekli: Kisve-i Şerife.

Fotoğraf: 8. 4.6.40 Envanter Numaralı Kisve-i Şerife örtüsü.

Açıklama: Genel olarak dokuma kondisyonu fazla yıpranmamıştır. Kumaşın bazı bölgelerinde sökülmeler ve yırtılmalar oluşmuştur. Sökülen bölgelerdeki çözgü ve atkı

ipliklerinin mukavemetleri azalmış ve kopmalar oluşmuştur. Bu örtüde ki renk haslığı bozulmasının diğer örtüye göre daha az olduğu gözlenmektedir.

4.5.40. envanter numaralı ve 4.6.40 envanter numaralı kumaşların, dokuma tekniklerinin aynı olması, hammaddelerinin ipek-keten lifinden olması ve kompozisyon özelliklerinin aynı detayları göstermesinden dolayı, aynı kisve-i şerif için dokunmuş parçalar olduğunu düşündürmektedir.

Çözü ve atkı saten (atlas) dokuma tekniği kullanılarak, çözgü ipliklerinin kumaşın ön yüzünde desenin ortaya çıkması sağlanır. Damask'lar genellikle tek renkli jakarlı kumaşlardır. Dokuma tekniği özelliğinden dolayı kumaşın ön yüzde desenlerin olduğu bölgeler kumaşta arka yüz etkisi oluşturur. Kumaşın arkasında ise atkı iplikleri çözgü ipliklerinin üstünde kaldığından, yüzey görünümü etkilenecek, kumaşta ön yüzü algısı oluşturmaktadır.

Kompozisyon Özellikleri:

Niğde Müzesinde bulunan Kisve-i Şerife parçaları lacivert renkte dokunmuşlardır. Kumaşların bazı bölgelerinin renk haslıklarında bozulmalar oluşmuştur. Kisvelerin 1860'dan sonra nadiren de olsa Mısır'da da koyu lacivert dokundukları bilinmektedir.

Ayrıca, İpeğ'in, Topkapı Sarayı Müzesin de yüze yakın Kisve-i Şerife parçası üzerinde yapmış olduğu araştırmada; kisveleri palmetliler, rumi madalyonlular, çift yazı bant ilaveliler, tarihliler, yazıları sade dokumalar ve lacivert zeminliler olmak üzere altı gruba ayırmıştır. Bu kumaşların 19. yüzyılda İzmit Hereke Fabrikası'nda dokunduğu belirtmiştir (İpek, 2017: 138).

Niğde Müzesinde bulunan iki kumaş parçasının da Kisve-i Şerife parçaları olduğu ve 19. yy. Hereke jakarlı dokuması oldukları anlaşılmaktadır.

Her iki örtünün desen tasarımı ve tasarımda yer alan yazılar birebir aynıdır. Dikey formda tasarlanmış olan Kisve-i Şerife parçalarında birer sıra atlamayla raport desen uygulanması, görülmektedir. 'M'harfi formunda, kumaşın alt kısmından yukarıya doğru birbirlerini takip eden, zikzak sıraları oluşturulmuştur. Desen oluşumunda kaligrafik yazıdan yararlanılmıştır. Her bir raport alanın içerisinde Cel-i Sülüs karakter de "Allah" Lafza-i Celal-i ve Lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah yazıları dokunmuştur. Jakarlı dokumalarda; uygulanacak desenin dokuma raporu ve tahar planına uygun armür raporunun oluşturulması gerekir. Kumaş yüzeyine yazının aktarılabilmesi oldukça iyi çalışılmış armür raporunu gerektirir.

Kumaş yüzeyinde kaligrafik olarak oluşturulan dikey etki, zikzak sıraları ve zikzak sıralarının ortalarına yerleştirilmiş yatay kelimelerle yumuşatılmaya çalışılmıştır. Kisve parçaları yukardan aşağı asıldığı için kumaşların kompozisyonlarının, dikey tasarlandığı düşünülmektedir. Aşağıda görülen İBB envanterine kayıtlı Kisve-i Şerife ile Niğde Müzesi envanterine kayıtlı Kisve-i Şerifeler, dokuma teknikleri, renkleri, desen kareografileri ve Cel-i Sülüs yazı teknikleri olarak benzerlik göstermektedir.

Fotoğraf: 9. Selin İpek, Kisve-i Şerife örtüsü, İBB Envanter Numarası: 684.

Örtü C.

Fotoğraf: 10. 4/7/40 Envanter Numaralı Kisve-i Şerife Kuşağı- Kabetullah Kemerini- Nitak

Envanter Numarası: 4/7/40

Bulunduğu Yer: Niğde Müzesi

Dönem: 20. yy.

Ölçüleri: 87-85× 65 cm.

Malzeme: Pamuk, ipek.

Teknik Özellikleri: Saten dokuma üzerine işleme.

Üretim- Kullanım Şekli: Kisve-i Şerife Kuşağı (Kabetullah Kemerini, Nitak).

Açıklama:

Kuşak parçasının orta alanın kondisyonu iyi durumda, kenarlarında ve kumaş formunda bozulmalar söz konusudur. Kuşak parçalara ayrıldıktan sonra kenar yüzeylerine işlem yapılmadığından çözüğü ve atkı iplerinde atmalar oluşmuş. Kuşağın kenarlarında deformasyon oluşmuştur. İşlemelerin ipliklerinde sökülmeler, iplerin liflerinde ayrılmalar ve bükümlerinde bozulmalar görülmektedir. Kemer parçasının arkasına bezayağı dokuma özelliğinde telis dikilerek, yıpranma ve kumaş dokusunun dağılması önlenmeye çalışılmıştır.

Kompozisyon Özellikleri:

Yazı kuşağının bulunduğu orta alanın alt ve üst kısımlarına aynı kumaşla şeritler geçirilmiştir. Bu şeritlerden sonra kumaşın kenarlarında, birer bordür yer almaktadır. Bordürde yer alan birbirini takip eden, yazı alanına açık konumlandırılmış, münhani çizgilerin üstünde stilize edilmiş, tepelik rumi örneği olduğu düşünülen, motif sırası bulunmaktadır. Her motiften sonra bir nokta işlemesi yerleştirilmiştir.

Kabe kuşaklarının erken örneklerinde kullanılan hammaddenin ipek olduğu ve üzerinde bulunan yazının dokuma esnasında verildiği bilinmektedir. İşleme yoluyla yazının kumaşa geçirilmesi 17. yy'da görülmeye başlayan bir özellik olduğuna göre, Niğde Müzesi 4.7.40 envanter numaralı kuşak 17. yy. sonrasına tarihlendirilebilir. Kisve-i Şerife Kuşağı üzerinde "Sultan Han Mehmed" yazmaktadır. 17. yy. ve sonrasında Osmanlı Hanedanı kronolojisinde Padişah olan ve adı Mehmed olan IV. Mehmed (1648–1687), V. Mehmed Reşad (1909-1918) ve VI. Mehmed Vahdeddin (1916-1922) olan üç sultan bulunmaktadır.

Topkapı Sarayı Müzesi 24/36 envanter numarasıyla kayıtlı olan 17. yy. Kabe kuşağında Sultan II. Mustafa'nın ismi yer almaktadır. Topkapı Sarayı envanterine kayıtlı Kabe kuşağı ile Niğde Müzesi envanterine kayıtlı Kabe kuşağında kullanılan dokuma teknikleri, renkler ve yazı kuşağı tasarımı birbirleriyle benzerlik göstermektedir. Lakin Topkapı Sarayı envanterine 24/36 numarayla kayıtlı kuşağın bordürleri işleme düz bir kontür çizgisiyle kapatılmıştır.

Tezcan Topkapı .Sarayı envanterinde bulunan V. Mehmed Reşad dönemine ait olan iki Kabe kuşağının yazı kartuşlarının bordüründe değişiklik olduğunu, kontürlerinin dilimli olduğunu belirtmiştir (Tezcan, 1992: 336). Niğde Müzesinde bulunan, Kabe Kuşağının bordürü dilimli ve yazı alanına bakan kısmının açık olduğu ve şeridin kumaşın renginde olduğu görülmektedir. Kuşak V. Mehmed'in Padişah ve Halifeliği dönemine ait olmalıdır.

4. Değerlendirme

Mekke-i Mükerrreme ve Ravza-i Mutahhara'ya her yıl ramazan ayında Surre Alayları düzenlenmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Halifeliği üstlenmesiyle Surre Alaylarının her yıl düzenlenmesi ve Surrelerin bölgeye Mahmil-i Şeriflerle gönderilmesi gelenekselleşmiştir. Haremeyn-i Şerifeyn bölgesine gönderilen kutsal örtüler; Mekke-i Mükerrreme ve Ravza-i Mutahhara örtüleri olarak ikiye ayrılabilir. Mekke-i Mükerrreme için üretilen Kisve-i Şerife kendi içinde üç grupta incelenebilir. Birinci grupta Kabe'nin bütün mimari formunu saran hicab ismi de verilen siyah Kâbe örtüsü, İkinci grupta hicabın üzerinde yapının bütün çevresini şerit halinde saran dört parçadan oluşan Kabetullah Kemer-i Nitak olarak da isimlendirilen Kabe kuşağı, Üçüncü grupta ise Kabe'nin kapısını örten, üstünde mutlaka dönemin Halifesinin ismi ve ayetler olan işlemeli kapı perdesidir.

Yenisıyla değiştirilen Kisve-i Şerife ve Ravza-i Mutahhara'dan getirilen örtülerin bir bölümü Hırka-i Şerif dairesine ayrılır, diğer parçalar, gerekli görülen kişilere verildiği gibi türbe, cami tekke, dergah ve hastanelere verilmekteydi. Kesikbaş Şemsi Tebriz-i Türbesinden, Niğde Müzesine aktarılan üç Kisve-i Şerife parçasının incelenmesi sonucunda;

4/5/40. envanter numaralı ve 4/6/40 envanter numaralı kabe örtülerinin jakar tezgahlarında damask tekniğinde, hicab olarak dokunmuş parçalar olduğu saptanmıştır. Hereke-i fabrikayı hümayuna jakar tezgahları 1850 yılından sonra alındığına göre, 1850 sonrasında dokunduğunu ayrıca kumaş da kullanılan lacivert renk ve tasarımdan dolayı 19.yy. ikinci yarısına ait olduğu anlaşılmıştır.

4/7/40 envanter numaralı Kabe kuşağı parçası saten dokuma tekniğinde olup üzerinde "Sultan Han Mehmed" yazmaktadır. Yazının işleme olarak 17. yy. da işleme olarak kuşaklarda yer almaya başlaması, kuşaklarda görülen bordür çizgilerinin dilimli ve uçlarının yazı alanına açık olarak yerleştirilmesi V. Mehmed Reşad döneminde görülen bir özellik olmasından dolayı, kuşak 20. yy. başlarına tarihlendirilebilir. Ayrıca kuşağın Kesikbaş Şemsi Tebriz-i Türbesinde puşide olarak kullanıldığı bilinmektedir.

V. Mehmed Reşad'ın genç yaşta Mevlevîliğe intisap ettiği, şehzadelik dönemini Meşnevî okumakla geçtiği belirtilmektedir (Cevdet Küçük, 1987: s. 421. ; İslam Ansiklopedisi, 28. Cilt, 418-422) . Mevlevi olan bir padişahın, Kesikbaş Şemsi Tebriz-i gibi Mevleviler için çok önemli olan bir dervişin türbesine puşide olarak kullanılmak üzere Kisve-i Şerife parçaları göndermiş olduğu düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Atalar, Münir. (1988). Türkler'in Kabe'ye Yaptıkları Hizmetler. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1), 287-292.
- Ateş, İbrahim. (1981). Osmanlılar Zamanında Mekke ve Medine'ye Gönderilen Para ve Hediyeler.
- Bayram, Sadi. (1982). Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Bulunan Kendinden Desenli, Üzeri Yazılı İki Kumaş.
- Can, Yılmaz. (1993). Kabe, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(7), (67-91). Samsun.
- Civelek, Yakup. (2007). Kabe Örtüsünün Değiştirilmesi Bağlamında Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Nüfuz Mücadelesi ve Bunun Arap Basımına Yansımaları, 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara.
- İpek, Selin. (2017). Doğumunun 1443. Yılında Hz. Peygamber Aşk-ı Nebi. C. Laforet, *Osmanlı Sultanlarının Medine-i Münevvere'ye Gönderdiği Örtüler*, (31-39): Ankara.
- İpek, Selin. (2017). Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Haremeyn'e Gönderilen Örtüler, Haremeyn Hac-Mukaddese Yolculuk, OBB-İBB, s.133-166, İstanbul.
- Kahraman, S. Ali. (2017). Haremeyn Hac - Mukaddese Yolculuk, OBB- İBBİ, s. 41-59. İstanbul.
- Kalkaşandi, A. B. Abdullah. (2005). Subhu'l-a'sa fi Sin'ati'l-İnşa, Kahire.
- Manzur, İbni. (1990), Lisânu'l-Arab, Daru Sadr, Beyrut: c. XV, 232-33
- Pakalın, M. Zeki. (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB, (384-385). İstanbul.
- Sülün, Murat. (2003). Haremeyn'deki Belli Başlı Mâbedlerde Yazılı Ayetlere Dâir Mülâhazalar-1. *Muğla Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (107-130). Muğla.
- Şemseddin, Sami. (1318), Kâmus-i Turki, Dersaadet: II, 826.
- Tezcan, Hülya. (1992). Vakıf Eserlerde Karşılaşılan Kutsal Örtüler. *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, (331-340). Ankara.
- Tezcan, Hülya. (1996), Estârü'l-Kâ'beti'l-müşerrefe, Arapçaya çev. Tahsin Ömer Tahaoğlu, s. 116, 117. İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. (1975). Osmanlı Tarihi, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, 2(1), (292). Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. (2013). Mekke-i Mükerrerme Emirleri. *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, 2(59), İstanbul.
- (COA, HH. 65/34. 25.06.1034).

(COA, HH, 1504/22. H. 29.2.1222).

(COA, 107/50, 4/2/1264).

(COA, İradeler Dahiliye, 1295/101769, H. 21/0/1291).

(COA, HH. 65/34, 25.6. 1304).

Fotoğraf 1: <<https://avrasyavizyon.com/osmanlida-surre-i-humayun-alayi/>>

Fotoğraf 2:<https://www.sozcu.com.tr/hayatim/yasam-haberleri/osmanli-doneminde-istanbul/8/?_szc_galeri=>

Fotoğraf 3:<<https://www.gzt.com/mecra/kbe-ortusunun-seruveni-3547764>>

Fotoğraf4:<<https://www.aysha.com.tr/ceyrek-asirlik-ka%CC%82be-ortusu-koleksiyonerligi-tutkusu/382338/>>

Fotoğraf5:<<https://www.aysha.com.tr/ceyrek-asirlik-ka%CC%82be-ortusu-koleksiyonerligi-tutkusu/382338/>>

Fotoğraf6:<<https://www.aysha.com.tr/ceyrek-asirlik-ka%CC%82be-ortusu-koleksiyonerligi-tutkusu/382338/>>